

Csom István

A sakk bűvöletében

Koszorús zeneköltőnk, a nemzeti opera megteremtője születésének bicentenáriumán a tisztelgők sorából nem hiányozhat a magyar sakkozók népes tábora sem. Kevesen tudják, hogy a XIX. század középső évtizedeiben hazánk egyik legerősebb játékosának számított, később pedig vezéregyénisége és gyámoltója a honi sakkozásnak.

Atyjától tanulta meg a játék szabályait. Feltehetőleg pozsonyi diákévei alatt – mikor is a nagynénik vendégszeretét élvezte – szerezte az első gyakorlati tapasztalatokat. Itt-tartózkodása idején az 1925-ös országgyűlés, a reformkor szellemisége bizonyára meghatározó élményt jelentett nemzettudatának formálódásában.

A muzikuscsalád többgenerációs öröksége és elsőrendű zenei képzése korán kijelölte életútját. A pesti közönség előtt 1834-ben egy sikeres hangversenyen mutatkozott be, aminek köszönhetően már a következő évben szerződést kínáltak neki és Pestre költözött. 1838 januárjától elnyerte a Pesti Magyar Színház (a későbbi Nemzeti) vezető karmesteri állását. Zenei pályafutása mondhatni ettől kezdve töretlenül kiteljesedik. Három évtizeden keresztül hűséggel maradt a Nemzeti Színház szolgálatában. Méltán írhatta róla 1861-ben Vajda János: „A Kölcsey-himnusz, a Hunyadi, a Bánk bán zeneszerzőjénél akadhat még idővel nagyobb magyar zeneköltő, de nagyobb érdemű alig!”

A kor divatja szerint a társasági élet a kávéházi összejövetelekre koncentrált. Erkel sakk iránti vonzalmát kielégítendő gyakori látogatója a Wurm udvar kávézójának, ahol a játékosok és az érdeklődők rendszeresen találkoznak. E helyhez kötődik majd a Pesti Sakk-kör megalapítása. Tehetsége és az újonnan elsajátított elméleti ismeretek birtokában hamarosan kitűnik partnerei közül és a legjobbak méltó ellenfele lesz. Szemtanúja és tanácsadói minőségében közvetve részese a magyar sakk első, feltűnést keltő nemzetközi sikerének. A nevezetes Cafe de la Régence nagy hírű törzsasztala kihívását elfogadva a Szén–Grimm–Löwenthal mestertriász vezette magyar csapat az 1843–1845 közötti levelezési mérkőzésen diadalmaskodott az egyértelmű esélyes francia csapat felett. PEST–PÁRIZS 2:0!

A szabadságharc bukását követő véres megtorlások és a Bach-korszak korlátozó intézkedései szétzilálták a magyar közéletet. A mártírok és az idegen földre menekülni kényszerültek között ott találni a sakkozás híveit is. Grimm Vince, a „Kossuth-bankók nyomattója” a kisázsiai Aleppóban, Löwenthal János Jakab a tengeren túl talált menedéket. Ő később Londonban telepedett le, ahol a sakkélet aktív szervezője és az első angol sakkszövetség titkára lett.

Szén József, az első nemzetközileg elismert sakkszerzőnk megmaradt hivatalában. Körültekintő, megfontolt döntésre vall, hogy jogi végzettsége és ügyvédi diplomája ellenére levéltárosi foglalkozást választott, ugyanis a nyugodtabb munkakörben magánügyei intézésére, utazásokra több esély kínálkozott.

Az 1851-es londoni viláagiállítás kultúrtörténeti érdekessége a westminsteri St. George’s Chess Club által rendezett első nemzetközi saktorna volt.

A meghívottak listáján ott szerepelt honi sakkozásunk erőssége, a „csendes, kifogástalan viselkedésű” városi levéltárnok, Szén József neve is, aki csak Ságody Ferenc polgármester jóindulatú ajánlásának köszönhetően kaphatott útlevelet. Az elismerést érdemlő 5. hely megszerzésével – csak a végső győztes Andersen ellen vesztett – hálálta meg a bizalmat és „...szerzett nagy dicsőséget hazájának” – írja a Pesti Napló tudósítója.

Az abszolutizmus évei alatt szervezett sakkélet nem lévén, legjobbaink csak alkalmanként találkoztak. A játékerőben fokozatosan izmosodó Erkel Ferenc és az egyetemi tanár Récsi Emil 1854–55 táján már nemcsak méltó ellenfelei voltak Szén Józsefnek, de jó néhányszor le is győzték mesterüket. Egy-egy ilyen mérkőzés eseményszámba ment és szó szerint szép számú kávéházi nézősereget vonzott. Akkor még kötetlen volt a gondolkodási idő, így egy-egy játszma gyakorta az éjszakába nyúlt.

1857. január 13-án Szén József tifusz következtében elhunyt. Erkel Ferenc koránál, sakkbéli tudásánál és az őt övező nagyrabecsülés és tisztelet okán magától értetődően lép az örökébe és lesz a hazai sakkozás vezére, vezető személyisége. Az elkövetkező két évben őt tartják az első számú játékosnak, bár egyre ritkábban ül asztalhoz. A korabeli feljegyzések szerint az utolsó komoly egyéni mérkőzése 1859. január 22-re datálódik. Pedig voltak csábító ajánlatai. Az 1867. évi párizsi vilákiállítás versenyére, majd a baden-badeni elit tornára is kapott meghívást, de zenei elfoglaltságára hivatkozva mindkettőt lemondta. Ha nem is versenyzett, a sakk ügyétől sosem fordult el. Elsődleges feladatának tekintette egy rendszerben működő sakkélet felélesztését.

A politikai helyzet kedvező alakulása, Bach menesztése bátorítást adott a Pesti Sakk-kör újraindításának kérelmezéséhez. 1859 márciusában a Gresham palota helyén álló Európa kávéházban Erkel Ferenc elnökletével ideiglenesen megalakul a társulat. A nagy hatalmú Protmann rendőrigazgató az ádáz sakkcsatákban veszélyt szimatolva nem engedélyezi az egyesület működését, így az feloszlatni kénytelen. Öt év elteltével gróf Széchenyi Ödön, a neves pártfogó személyes közbenjárásának köszönhetően a Hivatal a megismételt kérelmet már nem utasítja el. 1864 októberében a Velence kávéház ad otthont a Pesti Sakk-kör alakuló ülésének, és 1865. január 22-én, a közgyűlésen megtörténik a tisztikar megválasztása. Érdemeire való tekintettel közfelkiáltással gróf Széchenyi Ödön kap bizalmat és foglalhatja el az elnöki széket, az alelnök Erkel Ferenc lesz. A pikáns helyzet a következő, 1865. november 12-én tartott közgyűlésen oldódik meg, mikor is a távol levő gróf Széchenyi Ödön levélben tagsága megtartása mellett elegánsan lemond posztjáról elfoglaltságára és sakkbeli hiányosságaira hivatkozással. Új elnökké titkos szavazással egyhangúlag Erkel Ferencet választották meg. Ezen tisztségét csaknem 29 éven át, 1893. június 15-én bekövetkezett haláláig megőrizte.

Erkel Ferenc sakkhoz való kötődése egészen különleges. Messze túllépte a kellemes időöltés, a szórakozás határait, és mondhatni, egész életét végigkísérő, szellemét izgalomban tartó szenvedéllyé vált. A zene rajongói talán joggal kifogásolták, hogy a sakk sok szabad időt rabolt el alkotói tevékenységéből, de mi, a túloldalon lévő sakkbarátok úgy véljük, ez inkább kölcsönhatás, az inspiráció és a szárnyaló gondolatok formájában visszafizetődött. Hisz ő maga mondja: „...miként a sakktablán a képzelet képzeletet szül, eszme eszmét kerget, elnyom, újból ébreszt, de a nagy hajzában rendet tart az ész.”